

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, професора, завідувача кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету Гірняка Андрія Несторовича на дисертацію **Кульчицького Володимира Руслановича** **«Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді»**, поданої до захисту в разову спеціалізовано вчену раду ДФ 58.082.148 Західноукраїнського національного університету на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Однією із найбільш складних проблем сучасної психологічної науки залишається вивчення духовно-моральних феноменів особистості. Незважаючи на суттєве зростання кількості наукових праць, присвячених моральному розвитку, ціннісним орієнтаціям, релігійній ідентичності та духовності, проблема їх психологічної операціоналізації, побудови надійного психодіагностичного інструментарію та встановлення внутрішніх закономірностей функціонування залишається недостатньо розробленою. Звідси, звернення В. Р. Кульчицького до психологічних особливостей становлення християнської моральності студентської молоді видається своєчасним як з наукового, так і з практичного поглядів.

Особливу актуальність дослідженню надає його емпірична спрямованість, оскільки автор не обмежився аналізом існуючих теоретичних підходів до розуміння моральності, а поставив значно складніше завдання – виявити психологічні чинники її становлення, визначити характер взаємозв'язків між окремими структурними компонентами та експериментально перевірити ефективність запропонованої програми психологічного розвитку.

Не менш важливим є й прикладний аспект обраної тематики, адже в сучасному освітньому середовищі дедалі більшої ваги набувають питання психологічного супроводу особистісного розвитку студентської молоді, формування моральної відповідальності, розвитку просоціальної поведінки та

внутрішньої ціннісної регуляції. Отже, результати дисертації мають потенціал для використання не лише у сфері психологічної науки, але й у практиці діяльності психологічних служб закладів освіти, що істотно підвищує значущість виконаного дослідження.

Загалом актуальність кваліфікаційної роботи визначається поєднанням трьох взаємопов'язаних складових: недостатньою емпіричною розробленістю проблеми, необхідністю наукової верифікації психологічних механізмів становлення християнської моральності та високою практичною потребою у створенні ефективних психологічних технологій її розвитку. Така єдність фундаментального та прикладного вимірів свідчить про доцільність виконаного дослідження і його відповідність сучасним тенденціям розвитку психологічної науки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Переконливість будь-якого психологічного дослідження визначається, насамперед не масштабністю поставленої проблеми, а якістю її емпіричної перевірки, тому при оцінюванні дисертації В. Р. Кульчицького особливу увагу привертає рівень методичного забезпечення дослідження, логіка організації емпіричної частини та достатність отриманих доказів для підтвердження сформульованих автором наукових положень.

Насамперед, варто виокремити коректність загальної дослідницької стратегії. Побудова емпіричного дослідження є послідовною та внутрішньо узгодженою: визначені мета і завдання логічно співвідносяться з висунутими гіпотезами, а добір психодіагностичних методик забезпечує можливість комплексного вивчення досліджуваного феномена.

Позитивне враження справляє сформований автором комплекс психодіагностичних засобів. Використання стандартизованих методик у поєднанні з авторським діагностичним інструментарієм дозволило здійснити багатовимірне дослідження християнської моральності, уникнувши її спрощеного трактування як окремої психологічної характеристики. У результаті отримані емпіричні дані характеризуються достатньою інформативністю та створюють належну основу для подальшої психологічної інтерпретації.

Окремо варто відзначити коректність статистичної обробки результатів дослідження, оскільки автор використовує адекватні поставленим завданням методи математичної статистики, що дозволяє не лише констатувати наявність статистично значущих відмінностей чи взаємозв'язків, а й оцінити їх психологічний зміст. Особливо переконливими видаються результати структурного аналізу, які підтверджують внутрішню узгодженість запропонованої авторської моделі та створюють додаткові аргументи на користь її наукової обґрунтованості.

Важливо, що інтерпретація результатів не зводиться до механічного опису статистичних показників. Автор прагне пояснити встановлені закономірності, співвіднести їх із сучасними психологічними концепціями та виявити внутрішні механізми досліджуваного явища. Все це уможливило послідовність переходу від кількісного аналізу до психологічної інтерпретації, що істотно підвищує наукову переконливість дисертації.

Достатнім чином аргументованими є також практичні рекомендації автора, котрі не мають характеру абстрактних узагальнень, а безпосередньо випливають із результатів проведеного емпіричного дослідження. Завдяки цьому між теоретичними положеннями, отриманими статистичними даними та запропонованими шляхами практичного використання результатів простежується чіткий логічний взаємозв'язок, який є важливим показником наукової достовірності виконаної роботи.

У цілому представлені у дисертації наукові положення, висновки та практичні рекомендації достатньою мірою підтверджуються теоретичним аналізом і результатами емпіричного дослідження. Використаний автором комплекс психодіагностичних методів, адекватність застосованих статистичних процедур та коректність інтерпретації отриманих результатів дають змогу оцінити виконане дослідження як методично виважене та емпірично переконливе.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації В. Р. Кульчицького, на нашу думку, визначається передусім тим, що авторові вдалося перевести складний духовно-моральний феномен із площини переважно теоретичних міркувань у площину

психологічного емпіричного дослідження. Крім того, дослідницька позиція істотно підвищує доказову цінність виконаної роботи та дозволяє розглядати її як вагомий внесок у розвиток сучасної психології особистості.

Найбільш переконливим результатом дослідження видається побудова психологічної моделі становлення християнської моральності, яка не лише описує структурні компоненти досліджуваного феномена, а й відображає характер взаємозв'язків між ними. Авторів вдалося продемонструвати, що християнська моральність функціонує як інтегрована психологічна система, окремі складові якої перебувають у закономірній взаємодії.

Особливу наукову цінність має створення авторського психодіагностичного інструментарію. Варто підкреслити, що його значущість полягає не лише у появі нового діагностичного засобу, а й у можливості здійснювати комплексне вимірювання психологічних характеристик, які раніше здебільшого аналізувалися опосередковано або описово. Викладені положення у дисертації демонструють прагнення автора до операціоналізації складних психологічних конструктів, що повністю відповідає сучасним вимогам емпіричної психології.

Позитивної оцінки заслуговує і спроба автора окреслити психологічні закономірності взаємодії між релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією, моральною саморегуляцією та рівнем сформованості християнської моральності. Отримані результати не обмежуються констатацією статистичних взаємозв'язків. Вони дозволяють сформулювати нові припущення щодо внутрішніх механізмів розвитку досліджуваного феномена та визначають перспективні напрями подальших психологічних досліджень.

Важливо відзначити також практичний вимір наукової новизни. Авторська програма психологічного розвитку християнської моральності є логічним продовженням отриманих емпіричних результатів і водночас виконує функцію їх експериментальної перевірки. Така інтеграція фундаментального дослідження та практичного впровадження є характерною ознакою сучасної прикладної психології та істотно підсилює наукову вагомість дисертації.

Таким чином, наукова новизна представленої роботи полягає не лише у розробці окремих нових положень, а й у створенні емпірично підтвердженої

психологічної моделі, що відкриває нові можливості для дослідження морального розвитку особистості засобами сучасної психологічної науки.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Зміст кваліфікаційної роботи В. Р. Кульчицького справляє враження ретельно спланованого дослідження, у якому окремі структурні елементи виконують не формальну, а функціональну роль. Побудова роботи підпорядкована вирішенню конкретного наукового завдання, а кожний наступний етап дослідження логічно впливає із попереднього.

Характерною особливістю роботи є збалансованість її теоретичної та емпіричної складових. Автору вдалося уникнути поширеної для дисертаційних досліджень ситуації, коли значний обсяг теоретичного матеріалу не знаходить належного продовження в експериментальній частині або, навпаки, емпіричні результати залишаються недостатньо інтегрованими у систему теоретичних узагальнень. У представленій роботі простежується чітка взаємозалежність між аналізом наукових джерел, формулюванням гіпотез, організацією дослідження, статистичною перевіркою отриманих результатів та їх психологічною інтерпретацією.

Окремої позитивної оцінки заслуговує якість представлення емпіричного матеріалу, оскільки отримані результати систематизовані, логічно структуровані та достатньою мірою ілюструються таблицями й графічними матеріалами. При цьому автор не перевантажує текст статистичними показниками, залишаючи у полі наукового аналізу саме ті результати, які є суттєвими для підтвердження висунутих гіпотез. Усе це підтверджує сформовану культуру психологічного дослідження.

Позитивне враження справляє також характер інтерпретації отриманих результатів, адже автор не обмежується констатацією встановлених взаємозв'язків, а прагне пояснити їх психологічний зміст, співвіднести із сучасними науковими підходами та показати їх місце у структурі досліджуваного феномена. Завдяки цьому емпірична частина дисертації

виконує не лише підтверджувальну, а й пояснювальну функцію, що суттєво підвищує наукову переконливість роботи.

Звертає на себе увагу достатньо високий рівень узгодженості між окремими структурними компонентами дисертації. Мета, завдання, гіпотези, використаний психодіагностичний інструментарій, результати статистичного аналізу та сформульовані висновки перебувають у чіткій логічній відповідності. Така внутрішня послідовність дозволяє розглядати дисертацію як завершене наукове дослідження, у якому кожний елемент виконує визначену функцію в системі авторської аргументації.

Водночас слід відзначити, що автор демонструє належний рівень академічної культури. Робота характеризується коректним використанням психологічної термінології, чіткістю наукових формулювань, логічністю викладу та уважним ставленням до інтерпретації отриманих результатів. Такий рівень виконання констатує сформованість дослідницьких компетентностей здобувача та його готовність до самостійної наукової діяльності.

Загалом зміст дисертації повністю відповідає поставленій меті дослідження, а рівень її виконання дає підстави оцінити представлену роботу як завершене психологічне дослідження, виконане відповідно до сучасних вимог, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Практична цінність отриманих результатів

Прикладне значення кваліфікаційної роботи визначається передусім наявністю конкретних діагностичних і розвивальних засобів, придатних для використання у психологічній роботі зі студентською молоддю. Автор не обмежився формулюванням загальних рекомендацій, а запропонував психодіагностичну методику та програму розвитку християнської моральності, зміст яких узгоджений із результатами констатувального етапу дослідження.

Авторська методика «Рівень сформованості християнської моральності» дає змогу оцінювати когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий і рефлексивний компоненти досліджуваного феномена. Її застосування може бути корисним під час первинного психологічного обстеження студентів, визначення напрямів подальшої роботи та оцінювання змін, отриманих

унаслідок цілеспрямованого психологічного впливу. Діагностичний інструментарій розширює можливості дослідження ціннісної сфери молоді людини, яка досі переважно вивчалася за допомогою окремих показників духовності, релігійності або моральних орієнтацій.

Програма розвитку християнської моральності побудована з урахуванням тих психологічних змінних, зв'язок яких із досліджуваним феноменом був установлений емпірично. Робота з моральною рефлексією, емпатією, релігійною ідентичністю та здатністю до саморегуляції не є довільним набором тренінгових напрямів. Їх включення до змісту програми зумовлене результатами констатувального дослідження та перевірене під час формувального експерименту.

Запропоновані матеріали можуть знайти застосування у психологічних службах закладів вищої освіти, центрах підтримки студентів, консультативній роботі та програмах особистісного розвитку молоді. Окремі змістові модулі доречно включати до програм підготовки майбутніх психологів, педагогів і соціальних працівників, зокрема в межах навчальних дисциплін, присвячених психології особистості, моральному розвитку, духовності та психології релігії.

Практичний потенціал дослідження не вичерпується безпосереднім використанням програми у представленому автором вигляді. Її модульна будова допускає адаптацію до різних освітніх середовищ, складу груп і завдань психологічного супроводу. Водночас така адаптація потребуватиме збереження діагностичного контролю та перевірки результативності в кожній новій цільовій аудиторії.

Отже, прикладна частина дисертації має чітке емпіричне підґрунтя, містить завершені психологічні розробки та відкриває можливості для їх подальшої апробації у ширшому освітньому контексті.

Відображення результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні положення кваліфікаційної роботи представлені у публікаціях В.Р. Кульчицького, серед яких наукові статті, розділи колективних монографій і матеріали науково-практичних конференцій. Тематика оприлюднених праць охоплює духовні цінності студентів, психологічні детермінанти їх розвитку,

духовно-моральне виховання молоді та емпірично встановлені предиктори становлення християнської моральності.

Публікаційний доробок відображає поступове наближення автора до центральної проблематики дисертації. Ранні праці стосуються ширшого кола питань духовного потенціалу, акмеологічно-духовних цінностей, міжособистісних відносин і психологічних аспектів розвитку молоді. У наступних публікаціях увага зосереджується на духовних цінностях студентів, психологічних детермінантах їх розвитку та безпосередньо на християнській моральності.

Найповніше емпіричну складову дисертаційного дослідження репрезентовано у праці, присвяченій психологічним предикторам становлення християнської моральності студентської молоді. Вона відображає той етап дослідження, на якому теоретичні припущення автора дістали кількісну перевірку. Інші статті забезпечують висвітлення теоретичних передумов роботи та окремих складових авторського бачення духовно-морального розвитку студентів.

Матеріали конференцій і розділи монографій підтверджують тривале опрацювання здобувачем проблем духовності, морального розвитку та ціннісного становлення молоді. Водночас вони засвідчують апробацію окремих ідей у професійному середовищі ще до їх остаточного узагальнення в тексті дисертації.

За змістом і спрямованістю опубліковані праці охоплюють основні теоретичні та емпіричні результати дослідження. Особистий внесок здобувача у спільні публікації конкретизовано. Представлений доробок дає змогу простежити розвиток дослідницького задуму та його поступове оформлення у завершену дисертаційну роботу.

Зауваження та питання для наукової дискусії

Позитивно оцінюючи проведені дослідження, вважаємо необхідним окреслити кілька питань, уточнення яких могло б посилити емпіричну аргументацію роботи.

1. Вибірка констатувального етапу охоплює 240 здобувачів вищої освіти різних спеціальностей. Для точнішої оцінки її репрезентативності доцільно було б докладніше представити розподіл учасників за закладами освіти, спеціальностями, курсами навчання, статтю та місцем проживання. Це дозволило б установити, наскільки структура вибірки відтворює різноманітність студентської молоді та чи могли окремі соціально-демографічні параметри впливати на одержані показники.

2. Авторська методика є важливим результатом дисертації. Водночас опис її психометричної перевірки варто було б розширити за рахунок детального наведення показників внутрішньої узгодженості окремих шкал, тест-ретестової надійності, факторної структури та критеріїв установлення рівневих меж. Оприлюднення повного психометричного паспорта полегшило б незалежне використання методики іншими дослідниками.

3. Застосування структурного моделювання відповідає завданням роботи, однак представлення результатів SEM могло б бути більш розгорнутим. Науково корисним було б навести повний набір індексів відповідності моделі, стандартизовані коефіцієнти шляхів, довірчі інтервали непрямих ефектів та опис альтернативних моделей, із якими порівнювалася авторська. Це дало б можливість точніше оцінити стійкість висновку про опосередкований вплив релігійної ідентичності.

4. Християнська моральність досліджується у роботі як інтегральне психологічне утворення, проте релігійний досвід студентів може суттєво відрізнятися за конфесійною належністю, інтенсивністю релігійної практики та характером особистого прийняття віри. Виокремлення відповідних підгруп могло б показати, чи є встановлена модель однаково придатною для студентів із різними формами релігійної залученості та для молоді, яка ототожнює себе з християнською культурою без регулярної релігійної практики.

Наведені питання стосуються переважно деталізації дослідницьких процедур і можливостей подальшої перевірки авторських висновків. Вони не заперечують отриманих результатів, проте окреслюють напрями, у яких

емпірична модель може бути розширена та повторно протестована на інших вибірках.

Загальний висновок

Дисертація Кульчицького Володимира Руслановича «Психологічні особливості становлення християнської моральності студентської молоді» є завершеним психологічним дослідженням, у якому теоретичні положення перевірено на емпіричному матеріалі, а встановлені закономірності використано під час розроблення й апробації програми психологічного розвитку.

Обрана дослідницька стратегія відповідає меті та завданням роботи. Емпірична база є достатньою для розв'язання поставлених завдань, застосований психодіагностичний комплекс охоплює основні змінні авторської моделі, а статистичні процедури забезпечують перевірку сформульованої гіпотези. Результати подано послідовно, а їх інтерпретація не суперечить наведеним даним.

До вагомих здобутків роботи належать операціоналізація поняття християнської моральності, створення авторської методики, установлення зв'язків досліджуваного феномена з релігійною ідентичністю, моральною рефлексією, емпатією та саморегуляцією, побудова структурно-функціональної моделі й експериментальна перевірка розвивальної програми. Сукупність цих результатів становить самостійний внесок у психологічне вивчення духовно-моральної сфери студентської молоді.

Зміст публікацій здобувача відображає основні положення дисертації. Оприлюднені праці демонструють послідовність виконання дослідження та введення його результатів до наукового обігу. Висловлені зауваження не стосуються принципової достовірності роботи й не змінюють її загальної позитивної оцінки.

За актуальністю теми, науковою новизною, обґрунтованістю результатів, якістю емпіричної перевірки, теоретичним і прикладним значенням дисертація Кульчицького Володимира Руслановича відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та
соціальної роботи Західноукраїнського
національного університету

Андрій ГІРНЯК

